

Қазақстан-Республикасы білім және ғылым академиясы
М.Алиев атындағы Қазақстан-Ресей медициналық
университеті

Кафедра

Тақырыбы: Қазақ қоғамының шаруашылық негізі

Орындаған: Халиков Б

Тексерген: Тәңірбергенова Р.

Топ: 101"А" тіс емдеу факультеті

Жоспар:

- Мал шарушалығы. Жалпы сипаттама.
- Халықтың мал емдеу тәсілі.
- Егіншілік кәсібі.
- Өрт қою және жұт.
- Қорытынды.

- Қазақтардың негізгі шаруашылық кәсібі мал өсіру болды. Олар көшпелі және жартылай көшпелі өмір салтын ұстанды. Қазақтардың көші-қонының қашықтығы әр түрлі болып келетін. Жаңа қонысқа көшуден бұрын ауылдың тәжірибелі адамдары жер шолып, малға жайлы жайылым іздестіретін. Онда жерінің шөбі шүйгін, міндетті түрде су көзінің болуы қарастырылды. Аталас туыстар әдетте белгілі бағытта бірлесіп көшетін. Қыс кезінде үйір-үйір жылқылар ашық далада қарды тұяғымен аршып, тебіндеп жайылатын. Жылқы тебіндеп жайылған соң ол жерлерге мүйізді ірі қара, түйе және уақ мал жіберілетін.

○ Мал басы көшпелі қазақтарды ішіп-жем, тағаммен қамтамасыз етті. Қой мен құлын, ешкінің иленген терісі түрлі сырт киімдер мен аяқ киім тігуге пайдаланылды. Қойдың және түйенің жүнінен киіз басылды, жіп иіріліп, шекпен тігілді, арқан-жіп есілді, баушылар жасалды, кілем тоқылды. Ешкінің түбіті әдемі де жылы шәлілер тоқуға пайдаланылды. Малышар серкенің, өгіз бен жылқының терісінен құдықтан су тартатын ыдыс — қауғалар, қымыз ашытатын сабалар мен сусын құятын торсықтар жасады. Қазақтар малдың тезегін отын ретінде пайдаланды. Көшпелі қазақтардың өсіретін малының негізгі түрлері қой-ешкі, жылқы мен түйе болды. XVIII ғасырдың екінші жартысынан бастап қазақтарда сиыр өсіру де елеулі түрде дами бастады.

Қой

- ◎ Қой қазақтың ең басты байлығы саналды. Қазақтар қылшық жүн ді әрі құйрықты қой тұқымын өсірді. Қой қандай қиындыққа да төзімді түлік. Ол ыстыққа да, суыққа да, аштыққа да шыдамды келеді. Ірі қойлар 2 пұтқа дейін ет, 1 пұтқа дейін құйрық майын, 4 қадаққа дейін жүн бере алады.

ҚАЗАҚ ЖЫЛҚЫСЫ

- **ҚАЗАҚ ЖЫЛҚЫСЫ** тұрқы аласа, кеуделі келеді. Ол жыл бойы өз аяғымен тебіндеп жайылады. ҚАЗАҚ ЖЫЛҚЫСЫ жүйрік әрі өте төзімді, сондықтан да ол ішкі Ресейден қоныс аударып келген орыстардың арасында өте жоғары бағаланды. Жылқы малы қазақты етпен, қымызбен қамтамасыз етті, салт мінуге және ауыл шаруашылығында күш көлігі ретінде де пайдаланылды.

Сиыр малы

- **Сиыр малы** қалмақ сиырлары сияқты ұсақтау болып келеді. Сүтті де көп бермейді. Сиыр елдің солтүстік аймақтарында көбірек өсірілді. Оны қоныс аударып келген орыс шаруалары көптеп сатып алатын. Отырықшы және жартылай отырықшы шаруашылықтарда ол жер жырту кезінде соқаға жөгілетін күш көлігі ретінде пайдаланылды. Қазақ байлары өз сиырларын ежелгі дәстүр бойынша кедейлерге сауын ретінде таратып беретін. Кедейлер сиырдың сүтін сауып ішетін. Оның есесіне ол сиырларды жемшөппен қамтамасыз етіп, бағып-күтуді, төлін аман өсіруді өз міндеттеріне алатын. Мәселен, Перовский уезінің атақты байы Біләш жыл сайын өзінің 700-ге тарта сиырын тап осылай «сауынға» беріп тұрған.

Халықтық мал емдеу тәсілі

- Қазақтар Қазақтар мал емдеу ісінде орасан зор тәжірибе Қазақтар мал емдеу ісінде орасан зор тәжірибе жинақтады. Қазақ даласы әрбір тұрғынының мал Қазақтар мал емдеу ісінде орасан зор тәжірибе жинақтады. Қазақ даласы әрбір тұрғынының мал емдеуден едәуір хабары болды. Мәселен, олар күйдіргі, шешек, қарасан және وبا сияқты жұқпалы ауру пайда болған кезде тез қоныс Қазақтар мал емдеу

○ Ал аусыл болған
малдың ауыз қуысы мен тілін
қыздырылған ас
тұзымен және мыс тотығымен, яғни
тотияйынмен қаны шыққанша
ысқылайды. Кейде тілінің астындағы
күре тамырынан қан алады. Ауру
малды көлеңкеде ұстап, оған жаңа
орылған жұмсақ шөп салады,
қалағанынша тұз жалатады. Қотыр
болған малды жілік майымен емдеген
немесе тұзды көлге тоғытқан.

Егіншілік шаруашылығы

- Сырдарияның екі жақ өңірінде, Жетісу жерінде, сондай-ақ Қазақстанның Солтүстік, Солтүстік-шығыс және Орталық аймақтарындағы кейбір өзендер мен көлдердің жағалауларында қазақтар егіншілікпен сонау ерте заманның өзінде айналысқан болатын. XIX ғасырдың аяқ кезінде елдің Орталық, Солтүстік және Солтүстік-шығыс аймақтарында егіншілікпен айналысуға жаппай бет бұру байқалды. Ішкі Ресейден қоныс аударушы шаруалардың көптеп келуіне және Қазақстандағы қала халқы санының арта түсуіне байланысты мал жайылымдарының көлемі қысқара бастады.

- Патша үкіметі қазақтардың тұрақты отырықшы өмір салтына көшуге деген ынтасын қолдап отырды. Патша үкіметінің пікірі бойынша, бұл шаралар Ресейден қоныс аударушы шаруалар үшін қыруар көп жер төлімдерін босатып беруі және қазақтарды басқару үшін қолайлы жағдайлар туғызуы тиіс болатын. Қазақтар бірте-бірте орыс шаруаларының үлгісімен егін егуді игере бастады. Негізгі еңбек құралдары соқа, тырма, қол орақ, ағаш айыр, күрек пен кетпен болды.

- Егістік жерді суару үшін әр түрлі құрылғылар (атпа, шығыр) қолданылды. XIX ғасырдың аяқ кезі мен XX ғасырдың бас кезінде қазақтар мен орыс шаруалары қатар қоныстанған аудандардағы шаруашылықтарда темір соқалар мен тырмалар пайда болды. Уезд және кейбір болыс орталықтарында ауыл шаруашылық техникасының паркі ашылды.

Жұт

- Қазақтар үшін ең ауыр кез жұт жылдары болды. Кейде көктайғақ мұздардың немесе шөп шықпай қалудың салдарынан бүкіл мал қырылып қалатын. Өйткені мал көкпеңбек болып қатып қалған қалың мұздың қабатын бұзып, шөп жей алмайтын. Ондай жұт кезінде мал мың-мыңдап қырылатын. Ең сұрапыл апатты жұт 1880 жылы болды. Сол жылы тек Торғай облысында ғана 1,5 миллионнан астам мал аштан қырылды

- Қазақтардың байқауынша, мұндай ауыр жұттар әрбір 10-12 жылда бір рет қайталанатын «қоян» қылына сәйкес келеді. Ондай жұттардан аман қалу үшін қазақтар шекара шебіндегі қазақтар мен орыс шаруаларына жақын келіп қонуға тырысатын. Станицалар мен деревня тұрғындарынан пішен мен сабан сатып алатын. Жұттан кейін күйзеліп, қайыршыланған қазақ шаруашылықтары ендігі жерде

Өрт қою

- Жазғы жайлаудан қайтқан қазақтар әдетте құраған күзгі шөпке өрт қоятын. Кейде мұндай өрт ерте көктемде де қойыла беретін. Далалықтардың пікірі бойынша ондай өртенді жерде көктем кезінде шөп қалың шығады. Оны жеген мал тез қоңданып, семіреді де салмағын арттырады. Рас, ондай өрттердің бой бермей кетуі салдарынан, әсіресе желді күндері, талай ауыл, қысқа дайындап қойған мая-мая пішендер өртеніп те кететін.

○ Күзде және көктемде ондай өрттердің болуына жол бермеу үшін қазақтар қыстаулардың төңірегіндегі құраған шөптерді күзге қарай өртейтін болды. Қазақстан аумағына қоныс аударып келген орыс шаруалары санының арта түсуіне байланысты патша үкіметінің әкімшілігі ондай өрт қою шараларына біржолата тыйым салды.

Қорытынды

- Қазақтардың негізгі шаруашылық кәсібі мал өсіру болды. Олар көшпелі және жартылай көшпелі өмір салтын ұстанды. Қазақтардың көші-қонының қашықтығы әр түрлі болып келетін. Жаңа қонысқа көшуден бұрын ауылдың тәжірибелі адамдары жер шолып, малға жайлы жайылым іздестіретін